

2006 йилда адабиёт соҳасида Нобел мукофотига икки ижодкорнинг номзоди киритилган эди. Бири - Адонис тахаллуси билан танилган суриялик шоир Али Ахмад Саид, иккинчиси - туркиялик ёзувчи Ўрхон Памук. Барча адабий доиралар ва матбуот вакилларининг аксарияти, мукофот, албатта, Адонисга тегса керак, деган фикрда эдилар.

Аммо Швеция Академияси 2006 йил 12 октябр куни соат 14.00 да оммавий ахборот воситаларига расмий баёнот бериб, адабиёт соҳасида 2006 йилги Нобел мукофоти «Тугилган шахрининг хазин руҳи изларини кузатиб яшар экан, маданиятларнинг бир бири билан уланиши ва боғланиши учун янги раъзлар топган» Ўрхон Памукка берилганини билдирди. Шундай қилиб, Ўрхон Памук бутун туркий дунё юртлариаро биринчи бўлиб Нобел мукофотига сазовор бўлган илк турк ёзувчиси бўлди.

Фарит Ўрхон Памук 1952 йил 7 июнда Истанбул шахрининг Нишонтоши туманида ўзига тўқ оиланинг кенжа фарзанди сифатида дунёга келди. Бобоси ва амакиси ҳам, отаси Гундуз Памук ҳам олий маълумотли ва юксак малакали муҳандис эди. Ота авлоди оппоқ лўппи юзли бўлганлари учун одамлар уларга "Памуклар" деб лақаб қўйишган ("памук"- "пахта" дегани), кейин улар бу лақабни ўзларига фамилия қилиб олишганди.

Онаси Шакура хоним, Усмонлилар Салтанати даврида - 1700 йилда Гирит (Крит - Ўрта денгиздаги орол) волийлигини қурган машхур давлат арбоби Иброҳим Пошонинг авлодларидан эди. Она авлодининг оила аъзолари Истанбулнинг Жаҳонгир туманида яшардилар.

Памуклар оиласининг бойлиги ва мол-мулкларига бобоси асос солганди. У тижоратчилик орқали жуда катта бойлик орттирди. Аммо оила энг раънак топган бир паллада у тўсатдан оккон касалидан вафот этди. "Отам ва амаким хали ёш бўлганлари учун бобомдан қолган фабрикани яхши идора қилолмадилар, катта иншоот ишларига билар-билмас сармоялар сарфлаб, банкрот бўлиб, бобомдан қолган кўп молларни, биноларни, расталарни оналарига кетма-кет соттирардилар". "Онам, отам, акам, бувим, амакиларим, аммаларим, янгаларим беш қаватли бир бинонинг турли қаватларида яшардик", деб хотирлайди ёзувчи. Отаси Гундуз Памук халқаро ИБМ фирмасининг Туркия бўлимида Бош мудир эди.

Ўрхон Памук Истанбулда улгайди. Рассом бўлиш орзусида Роберт коллежида ўқиди. Кейин Истанбул техника университетининг меъморлик қуллиётида ҳам уч йил тахсил олди. Аммо рассом ҳам, меъмор ҳам бўлолмаслигига ишонч ҳосил қилгач, ўқишни ташлаб кетди. Вақти қўплигидан ёзувчиликда ўз қучини синаб қўрмоқчи бўлди ва малақасини мустаҳкамлашга эҳтиёж сезиб, Истанбул университетининг Журналистика инс-титутига қирди ва шу ерда ўқишнинг охириги йили диплом олиш учун таътилга чиқарилди. Диплом ишини ярмида қолдирди. Фақат "Қор" романини ёздию, ортик малақа ихтисоси олганлиги тўғрисидаги диплом учун қуч сарфламади.

Ўрхон Памук 1982 йилда уйланди. 1991 йилда Рўё исмли бир кизли бўлди. Аммо 2001 йилда оиласи билан ажрашди.

У 1985-1988 йилларда Ява университетида дунё ёзувчиларининг АКШ хаётини ўрганишлари ва китоб ёза оладиган бир холга эришишларига имкон берадиган курсни битирди ва ўзи айтганидай, "хаёти ўзгарди". Илк китобидан эътиборан Туркия ва чет элларда мукофотлар олди. Китоблари ҳам кўп сотилди ҳамда адабий жихатдан кўп танкидларга учради.

Ўрхон Памук ёзувчиликни 1974 йилда бошлади. Илк бор Мехмет Эрўгли билан ҳамкорликда ёзган ва 1979 йилда "Коронгилик ва нур" номи билан босилиб чиққан романи "Миллий романлар" танловида биринчи ўринни олди. Аммо 1982 йилда бу романни кенгайтириб ва тўғрилаб, "Жавдат Бей ва ўгиллари" номи билан қайта чоп қилдирди. Асар жахон адабиётида кўп учраган оила хаётини акс эттирувчи романлар типига бўлиб, тижоратчилар оиласида юз берган юксалишлар ва инкирозларни хикоя қиларди. Бу сафар китоб Ўрхон Камол мукофотига лойик деб топилди. Памукнинг бундан кейинги ки-тоблари ҳам кетма-кет мукофотлар олишда давом этди. 1984 йилда нашр этилган иккинчи романи "Сассиз уй" "Модерн роман" мукофотини олди. Бу романнинг франтсузча таржимаси эса 1991 йилда Франтсиянинг "Оврупода кашф" мукофотига сазовор бўлди. 1985 йилда нашр этилган "Ок калъа" номли тарихий романи 1990 йилда АКШда "Индепендент Авард фор Фореигн Фистион" мукофотини кўлга киритди ва чет элларда янада кенгрок донг таратди. Ўрхон Памук 2002 йилда нашр қилдирган "Кор" китобини "Туркиянинг этник ва сиёсий масалаларини тадқиқ этувчи сиёсий роман" сифатида таърифламокда. Бу китоби 2004 йилда инглизчага таржима қилиниб, чоп этилганда "Йилнинг энг яхши 10 китобидан бири" сифатида кўрсатилди.

Йиллар ўтган сайин Ўрхон Памукнинг чет эллардаги шухрати ортишда давом этди. 1998 йилда нашр этилган "Менинг отим қирмизи" асари 24 тилга таржима қилинди ва 2003 йилда Ирландиянинг энг катта хисобланувчи "Интер-национал ИМПАС Дублин Литерарй Авард" номли халқаро мукофотини олди.

Памукнинг романларидан таш-қари, мақолалар ва суҳбатлар сайланмаси ҳамда бир хикоядан ташкил топган "Бошқача ранглар" (1999) китоби ҳам бор. Айни чоғда у "Никобли юз" номли киноқисса муаллифи ҳамдир, унинг сценарийси асосида режиссёр Умар Ковур шу номли кинофилмни сувратга олган. Ёзувчининг бу сценарийси учун 1990 йилда чоп қилдирган "Кора китоб" романидаги бир бўлим асос бўлганди. 1991 йили Анталия "Олтин пўртахол филм" фестивалида "Никобли юз" "Энг яхши сценарий" номинатсияси бўйича мукофот олди.

Ўрхон Памук ўз мақола ва суҳбатларида инсон ҳуқуқлари, фикр эркинлиги, демократия ва шунга ўхшаш мавзулар устида тўхталади.

Ўрхон Памукнинг романчилиги постмодерн роман категориясида баҳоланмокда. Тадқиқотчи Йилдиз Эжевит "Ўқимок" ("Мутолаа") номли китобида Ўрхон Памукни авангард романчи сифатида таърифлаётир. Айниқса, "Ок калъа", "Кора китоб", "Янги хаёт", "Менинг отим қирмизи", "Кор" романлари -постмодерн романнинг илгор

намуналари сифатида саналмоқда. Бу китобларда Памук - ҳамма адабиёт турлари орасида янги бир ўтиш даврини бошламоқда ҳамда ўтмиш-бугун, шарк-гарб, анъана-модерн ва янги-эски борасида катта ўзгаришларга йўл очиб, ўзининг ана шу рухдаги асарларини таркатмоқда. Шу ишни амалга ошираркан, Памук, айникса, постмодерн романининг муҳим бир унсури бўлган усткурма техникасини мохирона қўллаши билан юкори натижаларга эришмоқда. Ўрхон Памукнинг тилга оид ўйинларга рағбати йўқ, шундай бўлса ҳам асарларида омма, кўпчилик кўринади ва бир неча характерли сўзни олиб, баённи фаркли томонлардан ривожлантиради. Чунончи, "Менинг отим қирмизи" романининг ҳар бўлимида янги бир ифода намоён бўлади ва бизга ўзини ҳамда воқеаларнинг ривожини кўрсатиб беради.

Худди шу шаклда адабиёт тарихчиси Жола Парла ҳам "Дон Кихотдан то ҳозирги кунгача бўлган роман" номли кенг микёсли асарида "Менинг отим қирмизи"дан бошлаб, Ўрхон Памукнинг романчилигини чоғиштирма адабий гулдаста ичида тадқиқ этади. Парланинг фикрича, Памук турк романида бурилиш қилаётган бир ёзувчидир. Шарк-гарб муаммолари бўйича эстетик майдонда катта меҳнат қилган Аҳмет Хамди Тонгпинар ва Ўғуз Отой каби залворли ёзувчилардан биридир Памук. У, бу муаммоларни маданий ва фалсафий маънолари билан адабиётга олиб киришда, айникса, "Кора китоб" романи(1990)да ўзини намоён этди ва бу асар мазкур мавзунини тадқиқ этиш учун намунали матн бўлиб қолди.

Хуллас, Ўрхон Памук ҳозир 10 та китоб муаллифи бўлса, 11 марта мукофотга сазовор бўлган, 30 тилга таржима қилинган ва Туркия ҳамда бутун дунёда танилган муаллифдир, китобларининг 2 миллионга яқин нусхаси сотилган.

Ўрхон Памукнинг Нобел мукофотига сазовор бўлиши муносабати билан интернетда тарқатилган маълумотларнинг қисқача баёни асосан шулардан иборат. Унинг ана шу мукофотни олган "Истанбул. Хотиралар ва шаҳар" китоби Истанбулда 2003 йилда босилган ва бу кунгача турк тилида 9 марта нашр этилган. Асарда ёзувчининг ўзини "мен" сифатида илк бор таниган пайтлари, онаси, отаси, бутун оиласининг ички дунёси хақидаги ҳикоя, ҳазинлик ва саодат манбаи бўлган Истанбул кўчаларида очилади. Давримизнинг таникли ёзувчиси 1950 йилларнинг Истанбул кўчаларини, тош қоплаган проспектарини, ёнган ё йикитилган ажойиб меҳмонхоналарини, қадим маданиятнинг излари йўқолиб кетаётганини, унинг куллари ва қолдиқлари узра бир янгисининг тикланишидаги қийинчиликларни ўсмир назари билан кашф этаркан, Памукнинг рухий дунёси қандай қамол топганини бир детектив романи ўқигандай сабрсизлик билан ўқиймиз. Бу асл ва ўхшаши йўқ асарда, қўлдан қўйиб бўлмайдиган китобларга ҳос рух ва туйғу бирлиги бор.

Жаҳон адабиётида болалик тарихлари хақида кўпдан-кўп бадиий асарлар ёзилган. Аммо Ўрхон Памукнинг бу китобини уларнинг ҳеч бирига ўхшатиб бўлмайди. Биринчидан, тасвир учун олинаятган воқеаларда камров кенглиги, мавзу ичига киришдаги фикр теранлиги ва ҳар доим ўқувчи қалбини ларзага солиб боровчи ҳазинлик ва самимийлик бир оҳанрабодек ўзига жалб этади.

Гамгинлик руҳининг ҳақ-қонийлиги борасида ўқувчида ҳеч қандай шубҳа уйғотмайди.

Чунончи, Памуклар хонадонидаги бўҳронлар (бобосининг ўлиmidан кейин отаси ва амакиларининг укувсизликдан сина бориши, ака-укалар ўртасидаги келишмовчиликлар, ота-онасининг айрим-айрим хаётлари) ёш Ўрхоннинг калбини зиркиратса ҳам, иккинчи томондан, бу хонадондаги совук ва ёкимсиз хаёт, килар иши тайини йўк бувисининг бекорчиликдан карта, хатто кимор ўйнаб кун кечирешлари бу хаётнинг таназзулга кетиши мукаррарлигини ички огрик билан хис килади. Ўрхон, албатта, бувиси ўзининг дастлабки устози бўлганини миннатдорлик билан хотирлайди. Памук бу асарида Истанбулда яшаб ўтган бир катор фидойи инсонлар хаётини ҳам ачиниш билан тасвирлаб ўтади.

Шунингдек, китобда Истанбулнинг курилишлари ва бунга алокадор бузилишлари, йикитишлар ва ёкишлар, янги иншоотлари хакида, буни ўз ижодида акс эттирган миллий ва хорижий расомларнинг фаолиятлари, Рашот Акрам Кўчу сингари шахар энтсиклопедистлари (комусчи, билим тўпловчилари) хакида ҳам кўп гаройиб вокеаларни, инсон манзараларини келтирган.

Бойлар ва камбагаллар муаммоси устида тўхталаркан, бойларнинг зулмларини кабул килолмаслиги, шунингдек, камбагалларнинг ялковликлари, локайдликларини ҳам хуш кўрмаслигини кўп ўринларда тахлил килиб ўтади.

У тараккийпарвар бойларнинг яхши фаолиятлари билан бир каторда (чунончи, Сахиб Сабанчи 1990 йилдан кейин ўз уйида Истанбулнинг энг яхши махсус музейини барпо этгани), ўз бойликларини пора воситасида орт-тирганлар ва бой бўлиб олгандан кейинги умрини на ўкиш, на ўкитишга, на-да шахмат ўйинига сарфлашни хаёлига келтирмайдиганлар ҳам борлигини таъкидлайди.

Китобда яна гарблашишнинг фойда ва зарарлари, миллий махдудликнинг келтирадиган зиёнлари, расм солишнинг завк-лари, Бўғоздан ўтувчи кемалар, уй ўзгартириш ва бошка фалокатлар, оила бахтиёрлиги, сабр, эhtiёт, санъат, биринчи мухаббат - хуллас, жуда кўп ва мухим инсоний кадриятлар бадий тадкик этилади ва китобхонни гўзал туйгулар, ўйлар, билимлар билан бойитади.

“Маърифат” газетасидан олинди.